

J. M. G. Le Clézio romano „Bado priedainis“ struktūros ypatybės

Vytautas BIKULČIUS
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *Le Clézio, paratekstas, romano struktūra, bado motyvas.*

Šiuolaikinis prancūzų rašytojas Jeanas Marie Gustave'as Le Clézio (g. 1940 m.), 2008 m. Nobelio premijos laureatas, išgarsėjęs jau pirmuoju savo romanu *Protokolas* (*Le procès-verbal*, 1963), išleido 43 romanus, esė ir apsakymų rinkinius. Tarp jų galima išskirti septynis romanus, kuriuose rašytojas daugiau ar mažiau paliečia savo giminės istoriją. Šią sagą pradeda romanai *Aukso ieškotojas* (*Le chercheur d'or*, 1985), *Kelionė į Rodrigą* (*Voyage à Rodrigues*, 1986), *Karantinas* (*La quarantaine*, 1995), kur rašytojas piešia savo senelį, apimtą beprotiškos svajonės apie lobį ir iškeliaujantį jo ieškoti į tolimas salas. Romane *Oniča* (*Onitsha*, 1991) pasakotojas prisimena, kaip jiedu su motina 1948 m. keliavo į Nigeriją, pas jo tėvą, ir iš šios kelionės jam lieka nepaprastas įspūdis apie pusiau stebuklingą Afriką, kuria žeidžia kolonializmas. Romanas *Revoliucijos* (*Révolutions*, 2003) atskleidžia visas svarbiausias rašytojo temas: tremtį, atmintį, kultūrų konfliktą. Jame susipina ir įvairios giminės kartos: pats romano pasakotojas, kuris gyvena ir mokosi Niojeje, Londone ir Meksikoje XX a. šeštuoju ir septintuoju dešimtmečiais, jo protėvis bretonas, kuris buvo kareivis Didžiosios prancūzų revoliucijos laikais ir, norėdamas išvengti represijų, iškeliaavo į Maurikijaus salą, jų istorijas dar papildė XIX a. pradžios vergės Kiambės pasakojimas. Romane *Afrikietis* (*L'Africain*, 2004) susiduriame su rašytojo tėvu, kurį po ilgos karo metų pertraukos susitikęs aštuonmetis berniukas džiaugiasi, kad jų šeima vėl kartu. O paskutinio romano „Bado priedainis“ („Ritournelle de la faim“, 2008) pagrindinės herojės Etelės prototipas – rašytojo motina.

Vadinamajam paratekstui priklausantis romano pavadinimas pirmiausia turi sudominti skaitytoją, patraukti jo dėmesį. Analizuodamas pavadinimus, prancūzų literatūrologas Gérard'as Genette'as teigia, kad viena jų rūšis „yra grynai simboliinio pobūdžio, metaforiškasis tipas“ (Genette 2002, 86). Šiam tipui priklausytų ir mūsų analizuojamo romano pavadinimas. Pats romano pavadinimo vertimas siūlo keletą variantų: *Bado priedainis*, *Vis ta pati sena dainelė apie badą*, *Bado ritornelis*, *Nuvalkiota dainelė apie badą*. Kokį variantą pasirinktume, mes matome, kad už pavadinimo slypi netiesioginė prasmė, nusakanti romano esmę.

Romaną pradeda epigrafas – prancūzų poeto Arthuro Rimbaud eilėraščio *Bado šventės* ištrauka. Jis turėtų sukoncentruoti skaitytojo dėmesį į svarbiausią romano – bado – motyvą. Tačiau kartu ta ištrauka atskleidžia, kad badas romane gali būti suvoktas ne tik tiesiogine prasme. Kaip teigia Rimbaud kūrybos tyrinėtojas Antoine'as Adamas, „čia jis [Rimbaud] išsako alkį, kurį jaučia klajonėms, erdvei, akmenims ir augalams. Reikia pakartoti, kad Verlaine'as ir Rimbaud pasiekė Angliją tik [1872] rugsėjo 7 dieną. Taigi *Bado švenčių* negali paaiškinti badas, nuo kurio jie bus kentėję Londone“ (A d a m 2001, 939). Šiuo atveju epigrafas, anot Genette'o, atlieka „komentarą, kartais lemiamą – paaiškinimo – funkciją, ir drauge pagrindžia ne tekstą, bet *pavadinimą*“ (G e n e t t e 2002, 159). Kitaip tariant, Le Clézio skaitytoją tarsi perspėja, kad romano pavadinimas nėra tiesmukiškas, už jo galima išvelgti ir netiesioginę prasmę.

Po epigrafo eina dedikacija – „Jemia'jai, forever“ – skirta rašytojo žmonai. Dedikacijas jau minėtas Genette'as skirsto į privačias ir viešas. Privačiomis jis laikotąs, kur „kūrinys dedikuojamas asmeninių – draugiškų, šeimyninių ir kitokių – santykių vardan“ (G e n e t t e 1987, 134). Taigi, šiuo atveju mes susiduriame su privačia dedikacija. Romaną įrėmina du autobiografinio pobūdžio epizodai, kurių vienas vadintinas įžanga, o kitas – epilogu. Ir viename, ir kitame prabyla pats rašytojas pirmuoju asmeniu. Ypač šitai ryšku įžangoje, kur iš konkretaus fakto – apsilankymo Meksikoje – mes galime nustatyti, kad čia kalba pats autorius. Įžangą ir epilogą sieja ne tik autobiografinis pasakojimas, bet ir bado motyvas. Rašytojas prisimena, kaip išsyk po karo, dar būdamas vaikas, jis būtų galėjęs suvalgyti tiek duonos, jei tik senelė nebūtų jos užrakinusi, kad net susirgtų. Dar ir dabar, kaip prisipažįsta autorius, badas slypi jame ir jis negali jo užmiršti. Kaip matyti, čia susiduriame su tiesiogine bado reikšme, nors paskutinis įžangos sakinytis ir pabrėžia: „Tolesnėje istorijoje bus kalbama apie kitokio pobūdžio badą“ (L e C l é z i o 2008, 13). Kitaip tariant, autorius pageidauja, kad skaitytojas nesuprastų bado vien fiziologine prasme. Beje, rašytojas paklaustas, ką reiškia pavadinimas „Bado priedainis“, atsakė: „Kai buvau vaikas, Nicoje gyveno sena jausminga dama, kuri dainuodavo kiemuose, ir aš prisimenu, kad mano tėvas įvyniodavo monetą į laikraštį, kurį numesdavo jai. Jis teigė, kad ji buvusi garsi dainininkė, ir, kaip daugelis pagyvenusių žmonių Nicoje tuo metu, buvo visiškai užmiršta ir priversta dainuoti dainų priedainius. <...> Aš maniau, kad badas gali būti ne vien rimtas fizinis pojūtis, bet ir daina. Savotiška daina, kuri sugrįždavo į kiemus kasdien ir kuri primindavo, kad galima būti alkanam netgi turtingiausiam pasaulio mieste“ (B u s n e l 2008, 49).

Romaną užsklendžia epilogas, kur rašytojas prisimena motinos pasakojimą apie prancūzų kompozitoriaus Maurice'o Ravelio *Bolero* premjerą su garsia šokėja Ida Rubinstein. Motina, kaip, beje, vėliau ir žymus mokslininkas Claude'as Lévi-Straussas, prisipažįsta, kad ši muzika pakeitė jos gyvenimą. Autorius yra įsitikinęs, kad „*Bolero* nėra toks muzikinis kūrinys kaip kiti. Jis – pranašystė. Jis pasakoja pykčio, bado istoriją“ (L e C l é z i o 2008, 206). Tuo rašytojas dar sykį patvirtina, kad bado motyvas romane įgyja ir papildomų reikšmių, nėra susijęs vien su fiziologiniu poreikiu. Tarp šios įžangos ir epilogo įsiterpia tikroji romano istorija,

prasidedanti XX a. trečiajame dešimtmetyje ir besibaigianti išsyk po karo. Paskutinią šios istorijos skyrių *Šiandien* irgi pasakoja autorius.

Romaną sudaro trys dalys, kurios įvardijamos kaip *Violetinis namas*, *Žlugimas*, *Tyla*. Jos savo ruožtu dar skirstomos į skyrius. Visos šios dalys pasakojamos trečiuoju asmeniu. Pasakotojo dėmesio centre atsiduria pasiturinčių tėvų Aleksandro ir Žiustinos dešimtmetė duktė Etelė Brėn, kurią be galo myli ir globoja jos senelio brolis Samiuelis Solimanas. Jiedu dažnai apsilanko prie violetinio namo, kurį stato Solimanas. Tačiau kai Etelei sukanka trylika metų, jis miršta, jai palikęs testamentu visą savo turtą. Tai sykiu ir istorija apie tai, kaip mergaitė „tampa moterimi, kuri ima jausti tuštumą, skausmą ir svaigulį“ (F i l l o n 2008, 56). Čia pradeda ryškėti dar viena romano struktūros ypatybė. Rašytojas supriešina du – tėvų ir dukters – likimus, ir šis supriešinimas tampa visos romano istorijos karkasu. Tik tie likimai pasuka skirtingomis kryptimis.

Iš pradžių Etelės paveldėtą turtą ima valdyti jos tėvas, ir atrodo, kad dabar šeimos laukia dar šviesesnė ateitis. Tačiau paaiškėja, kad Aleksandras menkai suvokia tikrovę, lengvai pasitiki svetimais žmonėmis, kurie iš tikrųjų gviesiasi Etelės gauto palikimo, ir neprašina nė pora metų, o Etelės tėvas patiria bankrotą. Nuo šiol Aleksandro ir Žiustinos gyvenimo kelias pamažu leidžiasi žemyn: pasiturintį gyvenimą keičia badas, prie kurio, žinoma, dar prisideda karas, tuščią tėvų pagyrūniškumą užgožia senatvė, bankrotas, be kita ko, baigiasi dar tuo, kad šeima turi palikti Paryžių ir išsikrausti į Nica, galiausiai taip ir neatsigavęs po patirto dvasinio smūgio miršta Etelės tėvas.

Tuo tarpu Etelė, pasižyminti išvalgumu, sugeba suimti save į rankas, drąsiai renkasi savo likimą, nepasiduoda gyvenimo sunkumams, susipažįsta su jaunu anglu Lorano Feldu. Kai Nica išlaisvina amerikiečiai, Etelė gauna laišką iš dalyvavusio kare Lorano, kuris atvažiuoja susitikti su ja į Nica. Jiedu keliauja į Paryžių, kur Etelė aplanko senelio brolio kapą Monparnaso kapinėse. Netrukus Etelė išteka už Lorano, kuris ketina su ja drauge vykti ir apsigyventi Kanadoje. Ji sužino, kad ir Lorano tetą Leonorą vokiečiai kaip žydę išvežė į Dransi, iš kur žydai buvo išsiunčiami į konclagerius. Koks tolesnis jos likimas – Loraną nesužino.

Šitoje Etelės ir jos tėvų istorijoje ir bado motyvas siejamas ne tik su fiziologiniu poreikiu. Badas čia iškyla kaip nuoširdumo stoka, kai svečiai susirinkę pas Etelės tėvus kiekvieną pirmąjį mėnesio sekmadienį piktinasi vis labiau Prancūziją užplūstančiais juodaodžiais ir svetimšaliais, kaip teisingumo stoka, kai Etelei ir jos motinai nepasiseka apginti tėvo pas advokatą, kaip draugiškumo stoka, kai Etelė, nuolat padėjusi savo draugei emigrantei iš Rusijos Ksenijai, nesulaukia jos atsako. Paskutiniame romano istorijos skyriuje *Šiandien* prabyla pats autorius. Jis prisimena tas Paryžiaus gatves, kur klostėsi Aleksandro, Žiustinos ir Etelės (o ji rašytojui primena motiną) gyvenimas, jis ieško tos vietos, kur per karą stovėjo Žiemos velodromas, į kurį buvo suvežti Paryžiaus žydai, jis aplanko muziejų šalia sinagogos, stebi, kaip nuotraukoje šypsosi žydų tautybės vaikai, kurie dar nežino, kad netrukus jie mirs, žvelgia į žemėlapi, kur pažymėti visi svarbiausi vokiečių konclageriai, nusinešę milijonus žydų gyvybių. Įrėmintoje romano dalyje du prasilenkiantys li-

kimai pabrėžia dvi gyvenimo galimybes. Viena ikūnija Etelės tėvai ir jų bičiuliai, kurie nesuvokia tikrosios padėties, nemato, jog artinasi karas, netgi tiki, kad šalį nuo visų problemų gali išvaduoti Hitleris. Kitą kelią demonstruoja Etelė, kuri į gyvenimą žiūri kitomis akimis, nepasiduoda jo tėkmei, bando jam atsispirti. Gal todėl rašytojas prisipažįsta, kad jis parašė „šią istoriją atminti dvidešimtmetei merginai, kuri prieš savo valią buvo didvyrė“ (L e C l é z i o 2008, 207).

Norėdamas sustiprinti tikroviškumo išpūdį, autorius į pasakojimą įterpia ir dokumentinę medžiagą. Pirmoje romano dalyje *Violetinis namas* Etelė užrašinėja pokalbius, vykstančius tėvų salone, kur susirenka šeimos svečiai. Čia mes girdime atskirų žmonių balsus, kurie svarsto, koks automobilis geriausias, koku keliu suka Rusija, kad dar vienas karas neįmanomas, nes Vokietija nerizikuos pralaimėti antrą sykį, apie Mussolini ir Hitlerio ketinimus. Šie balsai yra autentiški ta prasme, jog romano pasakotojas jų nepasakoja savais žodžiais. Šitaip jie atskleidžia tikrąją diskusijos esmę ir ginčo įkarštį. Norėdamas, kad skaitytojas pajustų karo metų šiurpą, romano autorius į tekstą įterpia *Journal officiel* ištrauką, kurios skelbia Viši vyriausybės dekretus apie suvaržymus žydų tautybės žmonėms. Taip pat pateikiama laikraščio *Gringoire* medžiaga, kuri jau remdamasi tais potvarkiais, paskelbtais oficialiame leidinyje, įvardija konkrečius asmenis tarsi kviesdama pradėti juos persekioti. Dokumentiniu tekstu galima laikyti ir afišą, kurią gatvėje skaito Etelė. Joje surašytos žydų verslininkų pavardės, į kurias tarsi siūloma atkreipti dėmesį. Visi šie dokumentiniai tekstai puikiai atspindi to meto atmosferą, ir skaitytojui daro didesnę išpūdį negu ir pats kruopščiausias jų atpasakojimas, nes jis tarsi panardinamas į anų laikų grėsmingų įvykių sūkurį. Prie karo metų situacijos romano tekstą priartina ir pažymos vokiečių kalba apie tai, kad Etelė su šeima kaip pabėgėliai persikrausto iš Paryžiaus į Nicą. Mat Etelei kartu su Žiustina pavyko įtikinti vokiečių karininką, kad šeimos galva Aleksandras, kuris buvo kilęs iš Maurikijaus salos, yra visiškai paliegęs senis ir būtinai privalo persikelti į pietų Prancūziją dėl jam palankesnio klimato. Tik pabėgėlio statusas suteikia jiems galimybę pakeisti gyvenamąją vietą. Kita vertus, tos pažymos atspindi skrupulingą to meto tvarką, kurią puoselėjo vokiečiai, įformindami bet kokius dokumentus.

Trečioje romano dalyje *Tyla* ypatinga vieta tenka skyriui *Badas*, nes būtent jame autorius tarsi išsluoksniuoja bado idėją. Rašytojas įvardija badą kaip „ilgalaikį, nekintantį, veik įprastinį pojūtį“ (Ibid., 152), visų pirma, atspindintį karo metų dvasią. Romano herojė Etelė susiduria su įvairiomis jo apraiškomis tiesiog kiekviename žingsnyje – šaltas butas, nes nėra kuo jį kurenti, didžiulės kainos turguje ir praktiškai tušti prekystaliai, užtat tenka apsiriboti tik ropių ar cukinijų lapais, neįtikėtinai nykus Nicos paplūdimys, nes jame nematyti žmonių, visur tvyrantis pelėsių ir dūmų kvapas, neišvengiama to meto palydovė – mirtis, kurios priežastis ne bombos, bet maisto stoka, gyvenimas, slopinantis laisvą dvasią ir svajones. Su bado idėja sietina ir to meto šmėkla – žydų persekiojimas, nes kaip teigia literatūros kritikas Jeanas-Baptiste'as Harang'as, „knyga apie tai nekalba, tačiau tos šmėklos joje dalyvauja, ji neįvardija, kas yra žydas ir kas nėra, ji nesako, kad Etelės ir Ksenijos susitikimai vyksta Žiemos velodromo šešėlyje...“ (H a r a n g 2008, 26).

Vis dėlto Etelė nesusitaiko su bado idėja. Šiame skyriuje jos atmintyje išplaukia epizodas, kai ji, būdama aštuonerių metų mergaitė, klausėsi *Bolero* premjeros, ir kuris iškyla kaip jos nenoras susitaikyti su esama situacija.

Romano pabaigoje, kai įžanga ir epilogas apjuosia visą romano istoriją, išryškėja dar viena romano ypatybė. Bado priedainiui supriešinamas Ravelio *Bolero*. Tai sykiu ir du skirtingi požiūriai į gyvenimą. Priedainis įkūnija kasdienį gyvenimą su visais jo nepritekliais ir pirmiausia apibūdina badą kaip fiziologinį poreikį, o *Bolero* atskleidžia gyvenimą kaip didžiausią slėpinį, nes, rašytojo žodžiais tariant, „sudaužo egoistišką pasaulio tylą“ (Le Clézio 2008, 206).

Šitai supindamas praeitį ir dabartį, rašytojas romanu tarsi išsako padėkos žodį merginai, kuri, nors ir praradusi savo jaunystę, sugebėjo išverti gyvenimo negandas, įprasmindama tikrąjį Istorijos dvelksmą.

Šaltinis

Le Clézio 2008 – Jean Marie Gustave Le Clézio, *Ritournelle de la faim*, Paris: Gallimard.

Literatūra

Adam 2001 – Antoine Adam, „Notices, notes et variantes“, Arthur Rimbaud, *Oeuvres complètes*, Paris: Gallimard.

Busnel 2008 – François Busnel, „J’écris pour essayer savoir qui je suis“, *Lire*, 370, 49.

Fillon 2008 – Alexandre Fillon, „Inoubliable héroïne“, *Lire*, 369, 56.

Genette 2002 – Gérard Genette, *Seuils*, Paris: Seuil.

Harang 2008 – Jean-Baptiste Harang, „Le Clézio et les silences de la mère“, *Le Magazine littéraire*, 479, 26.

Vytautas Bikulčius

J. M. G. Le Clézio romano „Bado priedainis“ struktūros ypatybės

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *Le Clézio, paratekstas, romano struktūra, bado motyvas.*

Nobelio premijos laureato, prancūzų rašytojo J. M. G. Le Clézio naujausias romanas „Bado priedainis“ (2008) pasižymi savita struktūra.

Pats romano pavadinimas yra metaforiško pobūdžio, nes, kaip parateksto elementas, atkreipia skaitytojo dėmesį į badą ne tik kaip fiziologinį reiškinį, bet ir į jo netiesioginę prasmę, susijusią su kilnesnėmis aspiracijomis.

Romaną įrėmina du autobiografinio pobūdžio epizodai, kurių vienas vadintinas įžanga, kitas – epilogu. Įžangą ir epilogą sieja ir bado motyvas. Tarp įžangos ir epilogo įsiterpia pagrindinė romano istorija, prasidedanti XX a. trečiajame dešimtmetyje ir pasibaigianti išsyk po Antrojo pasaulinio karo. Romaną sudaro trys dalys, kurios įvardijamos kaip *Violetinis*

namas, Žlugimas, Tyla. Romane rašytojas supriešina tėvų Aleksandro ir Žiustinos ir jų dukters Etelės likimus, ir šis supriešinimas tampa romano istorijos pamatu. Tie likimai žengia priešingomis kryptimis, nes tėvai patiria vis didesnius gyvenimo smūgius, ir jų gyvenimas vis blogėja. Tuo tarpu Etelė nepasiduoda gyvenimo negandoms ir pati tvarko savo likimą. Šie du – tėvų ir dukters – prasilenkiantys likimai demonstruoja dvi gyvenimo galimybes. Kaip vėliau išaiškėja, rašytojas savo romanu tarsi stato paminklą savo motinai, kuri sugebėjo atsispirti gyvenimo sunkumams ir prieš savo valią tapo didvyre.

Bado priedainiui romane supriešinamas M. Ravelio *Bolero*, kuris įprasmina gyvenimą ir jo teikiamas galimybes.

Vytautas Bikulčius

The Specificity of the Structure of the Novel “Refrain of Hunger” by J. M. G. Le Clézio

Summary

Keywords: *Le Clézio, paratext, the structure of the novel, the motif of hunger.*

The latest novel “The Refrain of Hunger” by a French writer, Nobel Prize winner J.M.G. Le Clézio (2008) is characterised by its unique structure.

The title of the novel itself is metaphorical in nature because as an element of the paratext it draws the reader’s attention to hunger not only as a physiological phenomenon but to its indirect meaning related with more sublime aspirations.

The novel is framed by two autobiographical episodes, one of which can be referred to as an introduction, the other as an epilogue. The introduction and the epilogue are connected by the motif of hunger. The main story of the novel is set between the introduction and the epilogue. The story develops in the third decade of the 20th c. and finishes just after World War II. The novel is comprised of three parts, named *The Purple House*, *The Downfall* and *Silence*. In the novel the writer opposes the parents’ (Alexander and Justin) fates against their daughter’s Ethel’s fate and this opposition becomes the base of the story. The fates take opposite directions because the parents experience harsh failures and their life deteriorates. Meanwhile Ethel does not give in to the misfortunes of life and manages her life herself. These two – the parents’ and daughter’s – fates signify two possibilities of life. As it turns out later, the writer seems to be creating a monument for his mother who resisted life asperities and against her own will became a hero.

Ravel’s *Bolero*, symbolizing life and its possibilities, is opposed to the motive of hunger in the novel.

Vytautas BIKULČIUS
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[najaune@yahoo.fr]